

تحلیل کیفی پیامدهای طرح تسهیل‌گری زنان روستایی با استفاده از تکنیک
ارزیابی مشارکتی روستایی: مورد مطالعه دهستان سپیدار

**Qualitative analysis of the impacts of facilitating plan on rural
women using PRA: the case of *Sepidar* dehestan**

فاطمه اژدري فرد^{۱*}، مصطفی احمدوند^۲

^۱ دانشجوی سابق کارشناسی ارشد توسعه روستایی دانشگاه یاسوج، ^۲ استادیار گروه مدیریت توسعه روستایی دانشگاه یاسوج

خلاصه

توسعه‌ی روستایی فرآیندی پویا و مداوم است که همه‌ی ابعاد زندگی روستائیان اعم از اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و سیاسی، زیست محیطی و اکولوژیکی را در بر دارد. از طرفی توجه به زنان روستایی و تمرکز بر آنان، به عنوان نیمی از پیکره‌ی جامعه‌ی روستایی، حائز اهمیت بالایی است. در ایران طرح‌های متنوعی در جهت بهبود توسعه‌ی زنان روستایی به اجرا درآمده است که یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین این طرح‌ها، «طرح تسهیل‌گران زن روستایی» است. بنابراین هدف این مقاله شناسایی پیامدهای طرح تسهیل‌گری زنان روستایی در دهستان سپیدار واقع در استان کهگیلویه و بویراحمد بود. برای این منظور از تکنیک‌های ارزیابی مشارکتی روستایی استفاده شد. بدین ترتیب که پس از شناخت اولیه‌ی جامعه‌ی محلی و اطلاعات کلی در ارتباط با زنان، فهرستی از روستاهای استقبال‌کننده از طرح مذکور به ترتیب اولویت ترسیم گردید. در گام بعدی، دو روستا که بیشترین استقبال را از طرح تسهیل‌گری زنان روستایی به عمل آورده بودند، به عنوان روستای نمونه انتخاب شدند. پس از آن با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، حجم نمونه در هر روستا جهت اجرای تکنیک ارزیابی مشارکتی روستایی (بحث گروهی و ماتریس ترجیحات) محاسبه گردید. یافته‌های حاصل از تکنیک ارزیابی مشارکتی روستایی، حاکی از این بود که پیامدهای طرح تسهیل‌گری زنان روستایی در دو حیطه‌ی اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی بر وضعیت زنان روستایی اثرگذار بوده است. از نتایج دیگر این تحقیق، اثرگذاری بیشتر طرح بر وضعیت اجتماعی- فرهنگی نسبت به وضعیت اقتصادی بود. جهت اعتلای طرح تسهیل‌گری زنان روستایی و حمایت از مجریان طرح در جهت حداکثر نمودن کارایی آن‌ها در پایان مدلی طراحی گردیده شده است.

کلمات کلیدی: ارزیابی مشارکتی روستایی، زنان روستایی، طرح تسهیل‌گری، توسعه‌ی روستایی.

Abstract

Rural development is a continuous and dynamic process that included all aspects of rural life such as economic, socio-cultural, political, environmental and ecological. On the other hand, focusing on rural women, as half of the figure in rural communities, is very important. In this regard, various projects in Iran have been implemented to improve rural women's development and situation. One of the most important and commonly project is "Rural women facilitators" plan. The purpose of this paper was to identify the impacts of rural women facilitators on rural women in villages of Sepidar dehestan, Kohqilouyeh and Boyer-Ahmad province using PRA techniques. For this purpose, at first step the villages that have receipted the plan have identified. Then, rich information rural women were selected, purposively. Discussion group and pair matrix were used in data gathering. Findings showed that the impacts of the plan could be divided in two social and economic categories. Furthermore, the impacts on social aspect were more valuable than economical ones. Finally, an optimal model has been drawn to improve the plan and support the rural project planner.

Keywords: PRA, Rural women, Facilitating plan, Rural development.

مقدمه

توجه به زنان روستایی و تمرکز بر آنان، به عنوان نیمی از پیکره‌ی جامعه‌ی روستایی که حدود ۱۲ میلیون نفر از جمعیت ۲۳ میلیونی روستاهای کشور را تشکیل می‌دهند، حائز اهمیت بالایی است (مرید سادات و همکاران، ۱۳۸۶). هر چند تعداد مطالعات و بررسی‌های انجام شده در زمینه‌ی زنان محدود است، لکن شواهد موثق و غیرقابل انکاری مبنی بر وجود سهم مؤثر زنان روستایی در مراحل توسعه‌ی روستایی وجود دارد (حدادی، ۱۳۸۱). به طوری که در بسیاری از مطالعات، توجه به مسأله‌ی زنان یکی از پیش شرط‌های مهم و ضروری در فرآیند توسعه‌ی روستایی محسوب شده است (سالاری، ۱۳۸۸). بنابراین، توجه به توسعه‌ی روستایی زنان به عنوان یکی از اساسی‌ترین مقوله‌های توسعه‌ی روستایی باید از اهمیت و توجه دوچندانی برخوردار گردد (هاکیو و اتیوهارا، ۲۰۰۵).

فزون بر آن، رسیدن به اهداف توسعه‌ی روستایی بدون مشارکت زنان به عنوان نیمی از جامعه‌ی روستایی امکان پذیر نیست. به همین دلیل به منظور حمایت از این قشر طرح‌هایی را برای مشارکت هر چه بیشتر آنان در فعالیت‌های مختلف توسعه‌ی روستایی برنامه‌ریزی نموده است (آدوکن و آدریتی، ۲۰۰۵). سازمان‌های ملی کشورهای مختلف نیز در چند دهه‌ی اخیر، به ویژه بعد از جنگ جهانی دوم به این امر یعنی نقش زنان در توسعه توجه شایانی نموده و برنامه‌هایی را به اجرا در آورده‌اند (جمشیدی و کرمی، ۱۳۸۲).

در ایران نیز برنامه‌ها و طرح‌های متنوعی در جهت بهبود توسعه‌ی زنان روستایی به اجرا درآمده است که یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین این طرح‌ها، «طرح تسهیل‌گران زن روستایی» است. این طرح در سال ۱۳۷۷ توسط دفتر امور زنان وابسته به وزارت جهاد کشاورزی به اجرا درآمد (کمالی، ۱۳۸۵).

با علم به این که اجرای طرح تسهیل‌گری زنان روستایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (بوذرجمهری و نایب‌زاده، ۱۳۸۶)، می‌توان امیدوار بود که هرگونه مطالعه در ارتباط با طرح تسهیل‌گری زنان روستایی، زمینه‌ساز حضور بیشتر زنان روستایی در برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها به منظور بهبود وضعیت آن‌ها و توسعه‌ی روستاها باشد.

با توجه به این که قشر عظیمی از جمعیت زنان روستایی در استان کهگیلویه و بویراحمد در مناطق روستایی ساکن هستند و تا قبل از اجرای طرح تسهیل‌گری در این مناطق، مسأله زنان به طور جدی مورد توجه مجریان برنامه‌ریزی مسائل توسعه‌ی روستایی نبوده، و به دلیل محرومیت آشکار این زنان در زمینه‌های مختلف، انجام پژوهش حاضر با هدف اصلی تحلیل کیفی پیامدهای این طرح می‌تواند بر درک و اهمیت میزان موفقیت زنان

---

¹ - Hogue and Ichihara

² - Adeokun and Adereti

روستایی در بهبود وضعیت موجود زندگیشان و به تبع آن در بهبود وضعیت جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، مؤثر واقع شود.

روش شناسی تحقیق

فزون بر روش کمی، جهت عمق بخشی بیشتر به ارزیابی غیر مشارکتی از روش‌های ارزیابی مشارکتی روستایی^۱ به فراخور مراحل، سؤال و اهداف تحقیق بهره گرفته شده است. روش ارزیابی مشارکتی روستایی، مجموعه‌ای از رهیافت‌ها، روش‌ها و رفتارهای گوناگون و متنوع را در برمی‌گیرد، به طوری که مردم محلی از طریق این روش‌ها، توان خود را در بازگو کردن واقعیت‌های زندگی و شرایط خود بهبود بخشیده تا حدی که بتوانند بر اساس تحلیل‌های خود شخصاً برنامه‌ریزی نموده، عملیات مربوطه را به اجرا درآورده و نتایج آن را ارزیابی کنند (نوری و رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۸۳). این افراد توسط تسهیل‌گران زن در دهستان سپیدار که جمعاً هشت نفر را شامل می‌شوند جهت اجرای ارزیابی مشارکتی روستایی حضور پیدا کرده‌اند.

منطقه‌ی مورد مطالعه‌ی این پژوهش، دو روستای نعمت‌آباد و پازنان می‌باشد که از میان ۲۶ روستای مشمول طرح بیشترین استقبال را از طرح مذکور به عمل آورده‌اند. جامعه‌ی آماری کل زنان مشمول در طرح در دو روستای نعمت‌آباد و پازنان می‌باشد. برای دقت و صحت در اجرای روش ارزیابی مشارکتی روستایی، یکی از اصول مهم، انتخاب تعداد افراد مناسب (۸-۱۵) نفر می‌باشد. بنابراین این روش در روستای نعمت‌آباد با ۱۰ نفر و در روستای پازنان با ۱۳ نفر به اجرا درآمد. جهت ارزیابی مشارکتی روستایی از روش نمونه‌گیری کاملاً هدفمند استفاده شد. این روش یکی از موارد رایج در تحقیقات کیفی به شمار می‌آید. تکنیک‌های خاصی که در این روش استفاده می‌شود، باعث می‌شود تا ارتباط و روند سهیم شدن افراد محلی با یکدیگر و همچنین افراد محلی با بیرونی‌ها تقویت شود (موحد به نقل از موهان^۲، ۱۳۸۵). در این تحقیق به منظور افزایش روایی و اعتبار تحقیق از تکنیک‌های مختلف ارزیابی مشارکتی روستایی (بحث گروهی و ماتریس ترجیحات) استفاده شده است.

یافته‌ها و بحث

برای فهم و شناسایی کلی پیامدها، و همچنین اختصاص دادن این طرح و برنامه به دهستان سپیدار نیاز به ابزاری بود که ارتباط بیشتری را با زنان مشمول طرح در منطقه‌ی مورد نظر را به‌وجود آورد. مطالعات و تحقیقات گوناگون حاکی از این واقعیت است که ارزیابی مشارکتی روستایی ابزار مناسبی جهت سنجش این هدف می‌باشد. در راستای تحقق این مهم، روستاهای پازنان و نعمت‌آباد که به گفته سازمان جهاد کشاورزی استان و

1- Participatory Rural Appraisal (PRA)

2- Mohan

به تأیید مرکز خدمات دهستان سپیدار جزء روستاهایی با بیشترین میزان استقبال از طرح بودند انتخاب و تحت ارزیابی قرار گرفتند. روش انتخاب مشارکت کنندگان در این تحقیق بعد از اعلام در سطح روستاها، با همکاری مسئول محترم مرکز خدمات دهستان سپیدار و چند تن از تسهیل‌گران زن به صورت اتفاقی از بین زنان استقبال کننده از طرح صورت گرفته است. به این ترتیب که پژوهشگر با مراجعه به اهالی و کسب اجازه از آنها اقدام به مصاحبه و اجرای تکنیک‌های ارزیابی مشارکتی روستایی با زنان روستایی کرده است. نتایج این ارزیابی در زیر شرح داده شده است.

۱. یافته‌های حاصل از روستای نعمت‌آباد

در این بخش، یافته‌های مربوط به انجام ارزیابی مشارکتی روستایی در ارتباط با پیامدهای مربوط به طرح تسهیل‌گری زنان روستایی ارائه شده است. افرادی که انجام این ارزیابی مشارکتی روستایی را بر عهده داشتند، شامل ۱۰ نفر از زنان مشمول طرح در روستای نعمت‌آباد بودند. فزون بر این در گزینش افراد سعی شد مواردی در نظر گرفته شوند که اطلاعات مفید و بیشتری را نسبت به سایر افراد در ارتباط با پیامدهای طرح تسهیل‌گری زنان روستایی داشته باشند. بنابراین جهت تحقق این مهم از روش نمونه‌گیری کاملاً هدفمند استفاده شد. نظر آن‌ها در مورد پیامدهای طرح به ترتیب از طریق تکنیک بحث گروهی^۱ و سپس نمودار ماتریس ترجیحات بدست آمد. به موارد مختلفی از پیامدهای طرح بحث گروهی اشاره شد، که برخی از این عوامل بسیار نزدیک به هم و در یک حیطه قرار داشتند که از ذکر آن‌ها صرف‌نظر شد. بدون شک هر کدام از عوامل مطرح شده توسط تحلیل‌گران، ارزش و اهمیت متفاوتی دارند و بر اساس اهمیتی که توسط تحلیل‌گران زن روستایی صورت گرفت، در آخر تمامی موارد ذکر شده که ۱۰ مورد پیامد را شامل می‌شد، جهت رتبه‌بندی و سنجش میزان اهمیت هر کدام وارد نمودار ماتریس ترجیحات شد.

مرحله اول: در این مرحله پژوهشگر بعد از معرفی خود و شفاف‌سازی دلیل حضورش در روستا، توضیحاتی مختصر در ارتباط با روش ارزیابی مشارکتی روستایی و نحوه‌ی اجرای آن ارائه می‌دهد. لذا برون‌داد اصلی این مرحله شامل بحث و گفتگو با تحلیل‌گران بود که نتیجه‌ی آن شناسایی فهرستی از اثرات طرح به قرار زیر بود: کمک خرج خانواده، اشتغال، کشف زمینه‌های کاری روستا، افزایش اطلاعات، مشوق برای دیگران، کسب رضایت خانواده، ارتباط با بیرون، تغییر در رفتار، اطلاع از قیمت بازار و موافقت با تحصیل دختران روستا. مرحله دوم: امتیازدهی به متغیرهای فهرست شده در مرحله اول می‌باشد. نتیجه‌ی رتبه‌بندی موارد ذکر شده به قرار زیر بود:

---

¹ - Discussion group

۱- اشتغال‌زایی ۲- کشف زمینه‌های کاری روستا ۳- کسب رضایت خانواده ۴- ارتباط با بیرون ۵- تغییر در رفتار ۶- اطلاع از قیمت بازار ۷- موافقت با تحصیل دختران ۸- افزایش اطلاعات عمومی، ۹- مشوق برای دیگران و ۱۰- کمک خرج خانواده (شکل ۱).

PRR	کمک خرج خانواده	کشف زمینه‌های کاری روستا	کسب رضایت خانواده	ارتباط با بیرون	تغییر در رفتار	اطلاع از قیمت بازار	م- با تحصیل دختران	افزایش اطلاعات عمومی	مشوق
۵	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
۷	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
۳	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
۳	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
۴	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
۵	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
۵	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
۳	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
۵	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
۵	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑

شکل ۱- استفاده از تکنیک ماتریس ترجیحات جهت رتبه‌بندی پیامدهای طرح- روستای نعمت‌آباد

حال به تشریح عوامل فوق پرداخته می‌شود. لازم به ذکر است که آنچه به عنوان "تشریح" در زیر می‌آید کاملاً از گفتگوهای بین تحلیل‌گران استخراج شده است.

یکی از پیامدهای طرح اشتغال‌زایی ذکر شده است. تحلیل‌گران زن روستایی معتقدند با شرکت در طرح تسهیل‌گری (مشارکت در کلاس‌های آموزشی- ترویجی در زمینه‌های مختلف، عضویت در صندوق اعتبارات خرد و گرفتن وام، شرکت در جشن‌های عمومی و جلسه‌های گروهی و غیره) زمینه برای ایجاد یک اشتغال جدید فراهم می‌شود. این شغل امکان ایجاد یک درآمد مستقل یا استقلال مالی را منجر می‌شود. از نتایج مثبت این اشتغال بیشتر عوامل اجتماعی و فرهنگی آن مد نظر زنان بوده تا اثرات مثبت اقتصادی. مشارکت زنان در این طرح‌ها، دید آنان را نسبت به موقعیت جغرافیایی و در اصل موقعیت آب و هوایی روستا باز کرده و موجب شده زنان ساکن در این روستا پتانسیل‌های کاری روستا را که قبلاً هیچ‌گونه اطلاعی در آن نداشتند را کشف کنند.

کسب رضایت خانواده از پیامدهای دیگر این طرح ذکر شده است که از اولویت بالایی برخوردار است. این مؤلفه می‌تواند حمایت خانواده جهت ادامه مشارکت در چنین طرح‌هایی را منجر شود. اکثریت زنان معتقدند که میزان ارتباط آن‌ها با ارگان‌های دولتی موجود در روستا و همچنین میزان ارتباط با ارگان‌ها و ادارات موجود با نزدیک‌ترین شهر به روستا نسبت به دو سال قبل افزایش و تقویت پیدا کرده است. همچنین آن‌ها اظهار داشته‌اند که طی این مدت ارتباط آن‌ها با زنان روستایی تا حد بسیار زیادی بهتر شده است.

در اولویت پنجم زنان اظهار داشتند که قدرت بیان و طرز رفتار آنان با یکدیگر، خانواده و دیگر آشنایان نسبت به قبل تقویت شده است. آنان گفته‌اند که قبلاً در برخورد با یک جمع غیر صمیمی و یا حتی صمیمی ناخواسته

دچار خجالت و سردرگمی می‌شدند ولی در حال حاضر با شرکت مکرر در برنامه‌های مشارکتی زنان و به‌ویژه در جلسه‌ها و بحث‌های گروهی رفتارشان دچار تغییر فاحشی شده است. زنان مشمول طرح و تحلیل‌گران ارزیابی مشارکتی روستایی وانمود کردند که در گذشته (دو سال قبل) فرش دست‌باف خود را به نرخ غیر واقعی آن دست‌دلالتان فرش داده و حتی از پولی که دریافت نموده‌اند نیز راضی بوده‌اند. در حال حاضر به این واقعیت پی برده‌اند که سال‌ها فریب دلالتان را خورده، و اطلاع از قیمت واقعی فرش دست‌بافت خود را مدیون زحمات و فعالیت‌های تسهیل‌گران زن در قالب کلاس‌های آموزشی می‌دانند.

به دلیل عدم ادامه‌ی تحصیل در مقاطع بالاتر (دبیرستان و بالاتر) در روستای نعمت‌آباد، سطح تحصیل بیشتر دختران این منطقه در حد ابتدایی و سیکل باقی مانده است. در حالی که پسران تا حدودی از سطح تحصیل بالاتری برخوردارند و محدودیتی در این رابطه ندارند. در چند سال اخیر تغییراتی در این پدیده بوجود آمده و خانواده‌هایی که چندسال پیش مخالفت شدیدی با تحصیل دختران در شهرهای نزدیک و دور داشته‌اند، کم‌کم به این واقعیت دست یافته‌اند که این کار مانع رشد و پیشرفت فرزندان دختر آن‌ها می‌باشد. تحلیل‌گران زن مدعی شده‌اند که این تغییر طرز فکر تا حدودی در نتیجه‌ی مشارکت بیشتر زنان و تأثیر آن‌ها بر طرز برخورد مردان ایجاد شده است.

فزون بر موارد گفته شده آن‌ها در اولویت‌های بعدی، افزایش اطلاعات عمومی در زمینه‌های مختلف، حامی و مشوق برای دیگران و کمک خرج خانواده بودن را به عنوان پیامدهای طرح تسهیل‌گری عنوان نموده‌اند. با شرکت در این‌گونه برنامه‌ها آنان این توانایی را بدست می‌آورند که دیگران را که گرایش به شرکت در این‌گونه طرح‌ها را ندارند، تشویق کنند. اما این عوامل را در آخرین اولویت قرار دادند. زیرا معتقدند تا تغییرات قبلی ایجاد نشود فرد قدرت کسب این توانایی را نخواهد داشت که مشوق برای دیگران و منبع درآمدی برای خانواده باشد.

۲. یافته‌های حاصل از روستای پازنان

افرادی که انجام این ارزیابی مشارکتی روستایی را بر عهده داشتند، شامل ۱۳ نفر از زنان مشمول طرح در روستای پازنان بودند. این افراد در فاصله‌ی سنی ۲۰-۳۵ سال قرار داشتند. در انتخاب این مجموعه سعی شد، افرادی که دارای بیشترین اطلاعات (در واقع نسبت به افراد دیگر بیشتر درگیر طرح بوده‌اند) در نظر گرفته شود. به عبارت دیگر از نمونه‌گیری کاملاً هدفمند استفاده شد. این کار با همکاری تسهیل‌گران به وقوع پیوست. نظر آن‌ها در مورد پیامدهای طرح به ترتیب از طریق بحث گروهی و سپس رسم نمودار ماتریس ترجیحات بدست آمد و در آخر ۱۷ مورد جهت رتبه‌بندی و سنجش میزان اهمیت هر کدام وارد نمودار ماتریس ترجیحات شد.

هر متغیر موجود در ماتریس، توسط محقق عنوان، و اولویت آن از طریق میزان فراوانی افراد پاسخ‌گو تعیین گردید. به طوریکه از ۱۷ پیامد ذکر شده توسط تحلیل گران زن روستایی در روستای پازنان، مشورت با دیگران رتبه‌ی اول و به وجود آمدن تنوع در زندگی رتبه‌ی آخر را به خود اختصاص داد. بنابراین، اولویت حاصله عبارت بود از:

۱- مشورت با دیگران ۲- ترویج مشاغل خانگی ۳- افزایش همدلی ۴- افزایش درآمد ۵- افزایش اعتماد به نفس ۶- حذف باورهای غلط ۷- تربیت صحیح فرزندان ۸- حذف مردسالاری ۹- افزایش سطح فرهنگی ۱۰- کمک خرج خانواده ۱۱- افزایش تفاهم ۱۲- استفاده از اطلاعات دیگران ۱۳- رضایت از زندگی ۱۴- داشتن برنامه‌ریزی در زندگی ۱۵- شناخت و استفاده از توانایی‌های خویش ۱۶- کمک به فقرا ۱۷- تنوع در زندگی.

افزایش مشورت با دیگران به عنوان یکی از پیامدهای طرح تسهیل‌گری زنان روستایی، اولین اولویت را به خود اختصاص داده و نظر تعداد زیادی از تحلیل‌گران را به خود جلب کرده است. آن‌ها معتقدند با شرکت در طرح تسهیل‌گری (مشارکت در کلاس‌های آموزشی- ترویجی در زمینه‌های مختلف، عضویت در صندوق اعتبارات خرد و گرفتن وام، شرکت در جشن‌های عمومی و جلسه‌های گروهی و غیره) فرصت برای حضور در جلسه‌ها، ارتباط چهره به چهره افزایش پیدا کرده است. این خصیصه در بسیاری از مواقع منجر به حل مشکلات زنان روستایی در امور مختلف و اشتیاق بیشتر زنان برای شرکت در چنین تشکلات و گردهمایی‌ها شده است.

زنان روستایی با شرکت در این طرح‌ها به این واقعیت مهم دست پیدا کرده‌اند که بسیاری از فعالیت‌هایی که آن‌ها روزمره در داخل منزل انجام می‌دهند (از قبیل قالی‌بافی، جاجیم و گلیم‌بافی، تهیه‌ی لبنیات و غیره) قابلیت ترویج در سطح روستا را دارد. به طوری که آن‌ها، توانایی انتقال این هنر خود به سایر افراد یا دختران نوجوان و جوان جهت تشکیل تعاونی‌های صنایع دستی را به دست می‌آورند.

افزایش همدلی از پیامدهای دیگر این طرح ذکر شده است که از اولویت بالایی برخوردار است. منظور از همدلی از دید تحلیل‌گران عبارت است از: درک مشکلات همدیگر و کسب این توانایی که فرد خود را به جای دیگری قرار دهد. این مؤلفه میزان صمیمیت در بین زنان را افزایش داده و همچنین اکثریت زنان معتقدند که میزان درآمد و به تبع آن، میزان پس‌انداز آنان نسبت به دو سال قبل افزایش پیدا کرده است. این افزایش درآمد بیشتر در نتیجه عضویت زنان در صندوق اعتبارات خرد حاصل شده است. هر دو ماه یکبار قرعه کشی، و هر بار به دو نفر مبلغ ۴۰۰-۳۰۰ هزار تومان وام تعلق می‌گیرد. در این روستا وام‌های گرفته شده صرف خرید چرخ خیاطی، کامپیوتر، دستگاه سبزی خردکنی و غیره شده است. به عبارت دیگر این وام صرف ایجاد اشتغال و در نتیجه افزایش درآمد شده است.

در اولویت پنجم زنان اظهار داشتند که افزایش اعتماد به نفس یکی از پیامدهایی بوده که در اثر مشارکت در طرح‌های توانمندسازی زنان روستایی کسب نموده‌اند. به عبارت دیگر قدرت ریسک آنان برای انجام و تجربه‌ی

بسیاری از کارها از قبیل ابراز نظر شخصی در نشست‌های رسمی و غیررسمی، تجربه‌ی مشاغل جدید و غیره افزایش یافته است.

از سنت‌ها و باورهای در اصل غلط رایج در این روستا می‌توان به نادیده گرفتن حق تحصیل دختران در مقاطع تحصیلی بالاتر، پافشاری بر ازدواج فامیلی، تابعیت افراطی زن از مرد خانواده، عدم شرکت زنان در جلسات عمومی روستا، عدم کاندید شدن زن در انتخابات شورای اسلامی روستا و ... اشاره کرد. بینش عمیق در این موارد حاکی از این است که در واقع بیشتر این سنت‌ها و باورها در ارتباط با مسائل زنان روستایی می‌باشد. یکی از وظایف مهم زنان، انسان‌سازی می‌باشد. این مؤلفه از نظر تحلیل‌گران زن روستای از توجه بسیار بالایی برخوردار بوده و نسبت به این مسئله حساسیت خاصی نشان داده‌اند. به عقیده آن‌ها شرکت در طرح‌های تسهیل‌گری باعث تغییر رفتار آنان در جهت تربیت صحیح فرزندان نسبت به قبل شده است. همچنین بسیاری از موارد تربیت ناصحیح فرزندان از قبیل تنبیه‌های جسمی، رفتارها و گفتگوهای ناشایست در حضور فرزندان کاهش پیدا کرده است. این تغییرات بیشتر در نتیجه‌ی شرکت در کلاس‌های آموزشی در ارتباط با مسائل خانواده ایجاد شده است.

مردسالاری از جمله مواردی است که همواره در کشور ما وجود داشته و این امر در مناطق روستایی بیشتر به چشم می‌خورد. روستای پازنان نیز از این قاعده مستثنی نیست. بیشتر تحلیل‌گران مدعی شده‌اند که مردان در خانواده‌ها حرف اول و آخر را می‌زنند. و در بسیاری از امور منزل زنان حق مخالفت ندارند. به عقیده‌ی آنان این طرح تا حد قابل قبولی توانسته این مشکل را برطرف سازد.

افزایش سطح فرهنگ، از موارد دیگری است که به عنوان پیامد طرح تسهیل‌گری توسط تحلیل‌گران به آن اشاره شده است. این فرهنگ شامل: طرز صحیح برخورد با غریبه‌ها، مشارکت در کارهای جمعی و غیره می‌باشد.

به عقیده‌ی تحلیل‌گران، عضویت در صندوق اعتبارات خرد منجر به کسب استقلال مالی می‌شود. این مؤلفه به نوبه خود می‌تواند منجر به توانایی فرد در تأمین بخشی از مخارج خانواده شود. هر چند در این مؤلفه جنبه‌ی مادی و اثر اقتصادی این طرح مد نظر قرار گرفته ولی اثراتی از قبیل رضایت و خشنودی قلبی فرد از خویش، کسب رضایت و خشنودی خانواده، از اثرات اجتماعی طرح بوده که تحلیل‌گران به آن اشاره کرده‌اند.

زنان روستای پازنان در مقایسه با چند سال قبل به این نتیجه رسیده‌اند که مشارکت (اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی) بیشتر آنان در فعالیتهای مختلف و تماس با زنان دیگر و برخورد با افراد با طرز فکرهای متفاوت، ناخودآگاه بر رفتار آنان در برخورد با مرد خانواده تأثیر گذاشته است. این امر منجر به تفاهم بیشتر بین زن و مرد در موارد مختلف شده است. تفاهم از دید تحلیل‌گران عبارت است از: درک متقابل بین زن و مرد و گذشتن از خواسته‌ها و تمایلات خویش به خاطر احترام و قبول خواسته‌های دیگری یا دیگران.

استفاده از اطلاعات دیگران و رضایت از زندگی مواردی هستند که از نظر تحلیل‌گران از اهمیت کمتری برخوردار هستند. این واقعیت بر همه آشکار است که هر فرد، دارنده‌ی اطلاعات ارزنده‌ای است که ممکن است در دیگری موجود نباشد. یک از راه‌های بهره‌مندی از اطلاعات مفید دیگران برقراری ارتباط و همکاری با آنان می‌باشد. به گفته‌ی تحلیل‌گران برنامه‌های توسعه‌ی زنان توانسته است فرصت‌هایی را سبب شود که زنان بیشتر با هم در تعامل باشند.

فزون بر این به عقیده تحلیل‌گران زن روستایی، رضایت از زندگی زمانی حاصل می‌شود که فرد انگیزه‌هایی برای زندگی داشته باشد و این انگیزه می‌تواند در بُعد اقتصادی از طریق کسب استقلال مالی و اشتغال‌زایی حاصل شود. صندوق اعتبارات خرد در روستای پازنان اقدامی بوده که منجر به استقلال مالی اعضای خود شده است.

با رواج طرح تسهیل‌گری زنان روستایی در دهستان سپیدار و به‌ویژه روستای پازنان، مدیریت زمان برای این قشر معنای خاصی پیدا کرده است (زنان این روستا قبلاً با مفهوم مدیریت زمان کاملاً بیگانه بوده‌اند). به عقیده‌ی آنان برای این که بتوانند هم به امور منزل رسیدگی کنند و هم از خدمات طرح بهره‌مند شوند، نیاز هست برای نحوه‌ی صرف وقت خود برنامه‌ای داشته باشند. برنامه‌ریزی، فرآیندی است که طی آن به زندگی نظم داده می‌شود و به عبارت دیگر از اتلاف وقت جلوگیری به عمل می‌آید. پس داشتن برنامه‌ریزی در زندگی از پیامدهای اجتماعی- فرهنگی طرح تسهیل‌گری است که زنان مشمول طرح در روستای پازنان به آن دست یافته‌اند.

شناخت و استفاده از توانایی‌های خویش، پیامد دیگری است که تحلیل‌گران زن در اولویت‌های پایانی به آن اشاره کرده‌اند. زنان روستایی با یاری گرفتن از خدماتی که توسط طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ی زنان ارائه می‌گردد، توانایی‌های خود را شناسایی کرده و آن را در جهت افزایش کیفیت زندگی خویش بکار گرفته و در جهت رسیدن به یک حد مطلوب تلاش می‌نمایند. بنابراین لازمه‌اش این است که زنان به خود ارزش و اهمیت خاصی قائل باشند تا بتوانند در تمام زمینه‌ها مدیران خوبی باشند.

کمک به فقرا (منظور کمک مالی) از دیگر پیامدهای طرح می‌باشد که به عنوان یک عمل و رفتار انسانی قابل ستایش است. یک فرد زمانی قادر خواهد بود به دیگری کمک کند که در درجه‌ی اول فرهنگ چنین کار انسانی در او شکل گرفته باشد و در درجات بعدی توان مالی چنین عملی را دارا باشد. به عقیده تحلیل‌گران، افزایش مشارکت زنان در طرح‌های مختلف توانمندسازی، شرایط لازم را برای انجام چنین عمل پسندیده‌ای را فراهم کرده است.

از آن‌چه تا کنون گفته شد می‌توان نتیجه گرفت که طرح تسهیل‌گری با تمامی پیامدهای ذکر شده، منجر به حذف یکنواختی زندگی خواهد شد. زنان تحلیل‌گر اظهار کرده‌اند که نسبت به قبل از تنوع بیشتری در زندگی

بر خوردار شده‌اند. در گذشته آن‌ها مجبور به انجام کارهای تکراری از قبیل نظافت منزل، پخت غذا، مراقبت از فرزندان، کارهای جنبی مربوط به کشاورزی و دامداری بوده‌اند.

۳. جمع‌بندی از یافته‌های پژوهش

مرور و بررسی مجموع پیامدهای طرح تسهیل‌گری در دو روستای مشمول طرح پازنان و نعمت‌آباد، حاکی از این است که موارد ذکر شده، به دو دسته کلی قابل تقسیم هستند:

۳.۱. پیامدهای اقتصادی طرح تسهیل‌گری زنان روستایی

نتایج این قسمت در جدول ۱ قابل مشاهده می‌باشد. با استناد به این جدول می‌توان ادعا کرد که از نظر تحلیل‌گران ارزیابی مشارکتی روستایی موارد اقتصادی نسبتاً کمی در اثر طرح در روستاهای مجری طرح وجود داشته است. در روستای نعمت‌آباد دو متغیر اقتصادی (اشتغال و کشف زمینه‌های کاری روستا) به ترتیب رتبه اول و دوم را به خود اختصاص داده‌اند. این بدان معناست که در روستای نعمت‌آباد هر چند بیشتر به پیامدهای اجتماعی و فرهنگی اشاره شده، ولی در اولین وهله، پیامد اقتصادی طرح مورد توجه قرار گرفته است. در روستای پازنان نیز پیامد اقتصادی درآمد نیز از رتبه‌ی بالایی برخوردار است (رتبه‌ی چهارم). فزون بر این، تحلیل‌گران معتقدند افزایش درآمد در نتیجه‌ی ایجاد اشتغال بوجود آمده است. و به تبع آن پیامدهای اجتماعی- فرهنگی رخ داده‌اند.

جدول ۱- پیامدهای اقتصادی طرح از دید تحلیل‌گران زن در دو روستای پازنان و نعمت‌آباد

مجموع	روستا		نوع پیامد
	نعمت‌آباد	پازنان	
افزایش درآمد	کمک خرج خانواده	افزایش درآمد	اقتصادی
کمک خرج خانواده بودن	اشتغال	کمک خرج خانواده	
ایجاد اشتغال	کشف زمینه‌های کاری روستا		
کشف زمینه‌های کاری روستا			

۳.۲. پیامدهای اجتماعی- فرهنگی طرح تسهیل‌گری زنان روستایی

نتایج این قسمت در جدول ۲ قابل مشاهده می‌باشد. با استناد به این جدول می‌توان ادعا کرد که از نظر تحلیل‌گران ارزیابی مشارکتی روستایی، بیشتر پیامدهای طرح مذکور مربوط به جنبه‌ی اجتماعی و اقتصادی بوده است. به عقیده تحلیل‌گران با بهبود وضع درآمد و اشتغال، پیامدهایی از قبیل، رضایت خانواده، افزایش اعتماد به نفس، همدلی، اطلاعات و غیره رخ داده است. با در نظر گرفتن این موضوع که، برخی از پیامدهای اجتماعی- فرهنگی در دو روستای مذکور یکسان هستند (افزایش اطلاعات و تغییر در رفتار) در مجموع ۲۱

پیامد اجتماعی - فرهنگی در نتیجه‌ی طرح تسهیل‌گری زنان روستایی حاصل شده است. به طور کلی، می‌توان ادعا کرد که هر چند پیامدهای اقتصادی رتبه‌ی بالایی را به خود اختصاص داده‌اند ولی پیامدهای اجتماعی- فرهنگی بازتاب بیشتری داشته است.

جدول ۲- پیامدهای اجتماعی- فرهنگی طرح از دید تحلیل‌گران زن در دو روستای پازنان و

نعمت‌آباد

مجموع	روستا		نوع پیامد
	نعمت‌آباد	پازنان	
۱-مشورت با دیگران ۱۷. رضایت خانواده	افزایش اطلاعات	مشورت با دیگران	اجتماعی و فرهنگی
۲- ترویج مشاغل خانگی ۱۸. ارتباط با بیرون	مشوق برای دیگران	ترویج مشاغل خانگی	
۲- افزایش همدلی ۱۹. تغییر در رفتار	کسب رضایت	افزایش همدلی	
۴- افزایش اعتماد به نفس ۲۰. اطلاع از قیمت بازار	خانواده	افزایش اعتماد به نفس	
۵- حذف باورهای غلط ۲۱. موافقت با تحصیل دختران	ارتباط با بیرون	حذف باورهای غلط	
۶- تربیت صحیح فرزندان	تغییر در رفتار	تربیت صحیح فرزندان	
۷- حذف مردسالاری	اطلاع از قیمت بازار و موافقت با تحصیل دختران	حذف مردسالاری	
۸-افزایش سطح فرهنگی		تغییر در رفتار	
۹. افزایش تفاهم		افزایش تفاهم	
۱۰. رضایت از زندگی		استفاده از اطلاعات دیگران	
۱۱. داشتن برنامه‌ریزی در زندگی		رضایت از زندگی	
۱۲. استفاده از توانایی‌های خویش		داشتن برنامه‌ریزی در زندگی	
۱۳. کمک به فقرا		استفاده از توانایی‌های خویش	
۱۴. افزایش اطلاعات		کمک به فقرا	
۱۵. تنوع در زندگی		تنوع در زندگی	
۱۶. مشوق برای دیگران			

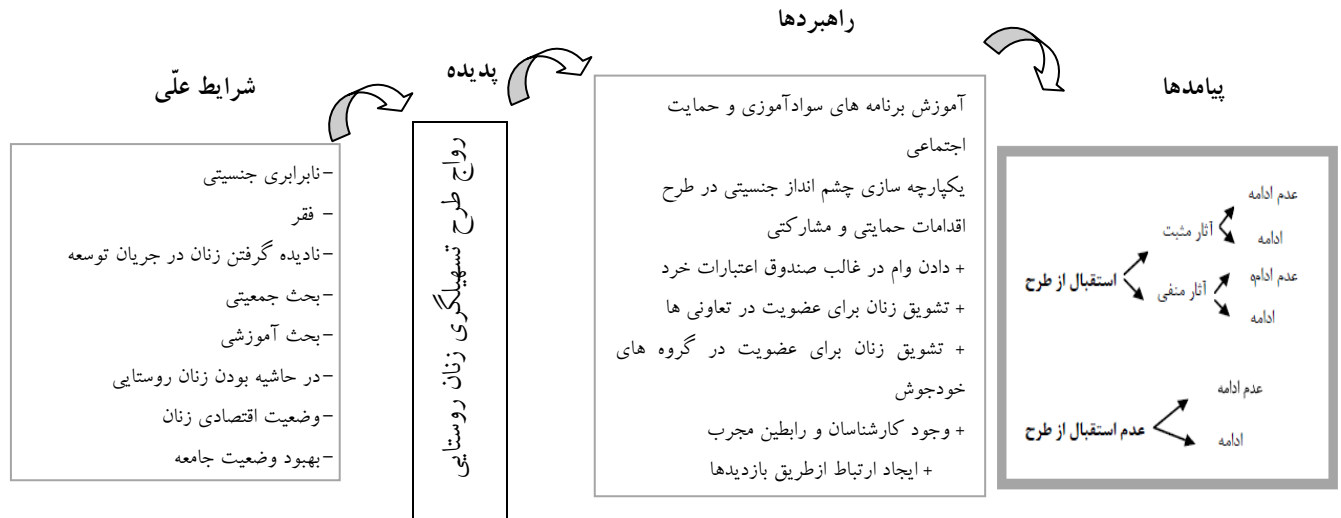
پیشنهادها

- با توجه به نتایج حاصل از فن بحث گروهی، یکی از مشکلات زنان جهت شرکت در کلاس‌های آموزشی عدم اطلاع رسانی دقیق در ارتباط با زمان و مکان برگزاری این کلاس‌ها می‌باشد. لذا آموزش‌های لازم و به روز به تسهیل‌گران در جهت اجرای هر چه بهتر طرح داده شود.
- به دلیل پراکندگی خانوار در روستاهای مشمول طرح و مشکل طولانی بودن مسافت، و نبود وسیله‌ی نقلیه‌ی عمومی، حضور به موقع زنان در مکان برگزاری کلاس‌های آموزشی، با مشکل جدی روبروست. لذا پیشنهاد می‌شود جهت مشارکت بیشتر این عزیزان تدابیری از سوی مسئولین اتخاذ گردد.

- هدف اصلی اکثر مطالعات سنجش اثرات اقتصادی طرح بوده است، سعی شود به سنجش پیامدهای فرهنگی و اجتماعی بیشتر توجه شود. این مهم با اختصاص بودجه توسط سازمان‌های مرتبط جهت تحقیقات بیشتر دانشجویی و ... امکان‌پذیر خواهد شد.
- با توجه به این که هدف اصلی طرح تسهیل‌گری توانمندسازی زنان روستایی می‌باشد، و با توجه به پراکندگی روستاهای ایران و این که هر روستایی قابلیت‌های خاص خود را در اجرای برنامه‌های توسعه روستایی دارد، راه‌های توانمندسازی این قشر در نواحی مختلف توسط تسهیل‌گران مورد بررسی قرار گیرد.
- در حیطه‌ی تأثیرگذاری بیشتر طرح بر وضعیت اجتماعی- فرهنگی زنان روستایی پیشنهاد می‌شود اقداماتی در جهت افزایش اعتماد زنان نسبت به برنامه‌های اجرا شده توسط مجریان توسعه روستایی صورت پذیرد. این کار با افزایش ارتباط مجریان امر با نواحی روستایی و بویژه قشر زنان امکان‌پذیر خواهد بود. همچنین فعالیت‌هایی در جهت افزایش اعتماد به نفس زنان صورت پذیرد.
- نتایج تحقیق کیفی نشان داد که هر چند پیامدهای اقتصادی رتبه‌ی بالایی را به خود اختصاص داده‌اند ولی پیامدهای اجتماعی- فرهنگی بازتاب بیشتری داشته است. بنابراین جهت بهبود وضعیت اجتماعی- فرهنگی زنان سعی شود مشکلات مالی زنان به کمترین حد امکان کاهش یابد. این مهم از طریق اشتغال‌زایی و به تبع آن کشف زمینه‌های کاری روستا امکان‌پذیر خواهد بود.
- از آن‌جا که وظیفه‌ی اصلی زنان انسان‌سازی است، در بیشتر مطالعات و بررسی‌های انجام شده، اشاره به گذران وقت زنان در امور سنگین و به دور از خانه (از قبیل کشاورزی، دامداری و ...) شده است. آیا این موضوع مغایرتی با وظیفه‌ی اصلی زنان ندارد؟ لذا سعی شود جهت اشتغال برای زنان مواردی در نظر گرفته شود که سازگار با روحیه و توان آنان و همگام با ایفای نقش اصلی آنان باشد. در این راستا به مسئله بیمه‌ی این قشر نیز توجه خاصی شود.
- چنانچه طرح تسهیل‌گری زنان روستایی به عنوان یک نوآوری قلمداد شود، می‌توان مدل پارادایمی را برای توسعه این طرح تشکیل داد. کاربرد مدل پارادایمی سبب می‌شود که بتوانیم به صورت نظام یافته درباره داده‌ها و ارتباط آن‌ها از طریق روش‌های پیچیده، اقدام نمائیم (استرایوس و کوربین^۱، ۱۳۹۰). نگاره ۱، مدل پارادایمی تشکیل شده در مورد طرح تسهیل‌گری زنان روستایی را نشان می‌دهد.

---

¹ - Strauss and Corbin

شرایط مداخله گر

اطلاعات و دانش تسهیل گر، دسترسی به نهادها و ارگان ها، سطح دانش زنان، جو

زمینه

جمعیت زنان روستایی، سطح پایین سواد در بین زنان، قابلیت های زنان، دسترسی به فرصتهای برابر آموزشی و نیز دسترسی به فضاهای آموزشی مناسب، ارتقای کیفیت و کمیت آموزش، ارتقای شغلی برای زنان، سلامت و بهبود کیفیت زندگی زنان سرپرست خانوار و مسکن آنها، بیمه زنان خانه دار، تامین اجتماعی و بخش های مربوط به توانمندسازی

نگاره ۱- مدل پارادایمی توسعه طرح تسهیل گری زنان روستایی در دهستان سپیدار

منابع مورد استفاده

۱. بوذرجمهری، خ، و نائبزاده، ف. (۱۳۸۶)، ارزشیابی طرح تسهیل‌گران زن روستایی در ایجاد ارتباط دوسویه و افزایش مشارکت زنان روستایی در عرصه‌های مختلف توسعه‌ی روستایی، زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۷، شماره ۳، ص ۵-۸.
۲. جمشیدی، م، و کرمی، ع. (۱۳۸۲)، توسعه روستایی و آثارش بر کیفیت زندگی زنان، مطالعه موردی: شهرستان اقلید، فصلنامه روستا و توسعه، دوره ۶، شماره ۳، ص ۷۷-۹۵.
۳. حدادی، س. (۱۳۸۱)، راهکارهای مناسب برای توانمندسازی زنان روستایی، مجله‌ی تعاون، ج ۴، ص ۴۰-۳۰.
۴. سالاری، ل. (۱۳۸۸)، ارزشیابی اثربخشی طرح تسهیل‌گری توسعه‌ی روستایی در راستای توانمندسازی زنان مورد مطالعه: شهرستان مرودشت. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده‌ی کشاورزی، دانشگاه شیراز، شیراز.
۵. کمالی، م. (۱۳۸۵)، گزارش طرح مطالعاتی بررسی کاربرد رهیافت ارتباط دوسویه مروجین زن روستایی، دهستان میانکوه اردل. ناشر: دفتر مطالعات و طراحی ترویج و نظام بهره برداری. ۲۲۰ صفحه.
۶. میردسادات، پ، اسدی، ع، و صادقی، ف. (۱۳۸۶)، بررسی اثر بخشی طرح تسهیل‌گران زن روستایی در شهرستان دماوند، مجله علوم کشاورزی ایران، دوره دوم، شماره دوم، ص ۳۰۹-۳۰۱.
۷. موحد، ح، لشکرآرا، ف، و کرکه آبادی، ن. (۱۳۸۵)، تحلیل جنسیتی و زنان روستایی، مجله جهاد، شماره ۲۷۳، ص ۲۶۶-۲۹۱.
۸. نوری، م، و رکن‌الدین افتخاری، س. (۱۳۸۳)، منظور از اعتبار و پایایی چیست؟، ۱۳۸۸. [رسانه آماری]، <<http://www.VALIDITY.NET>>. [۱۲ آذر ۱۳۸۵].
9. Adereti, F. O. and O. A. Adeokun. 2005. Rural women's access to infrastructural facilities in rural areas in osun state, Nigeria. *Journal of Social Science*, 10: 165-170.
10. Hoque, M. and Itohara. Y. 2005. Participation and decision making role of rural women in economic activities: a comparative study for members and non – members of the micro-credit organizations in Bangladesh. *Journal of Social Sciences*, 4: 229-236.
11. Strauss, AL. and Corbin. J. 1990. Basics of Qualitative Research: Techniques and procedures for Developing Grounded Theory. *Journal of Londonsage Population*, 25: 101-161.